

Häckande storlom i Uppland 2006–2007

Bill Douhan

Under senare år har det kommit en strid ström av rapporter som berättar om att allt inte står rätt till i naturen. Det gäller inte minst våra fåglar. Inventeringar visar att många häckfågelarter, ofta knutna till jordbrukslandskapet och skogen, har minskat mycket kraftigt. Även om många arter har minskat i antal, finns det glädjande nog också de som under senare tid istället har ökat mer eller mindre kraftigt, inte minst i Uppland. Särskilt påtaglig är den positiva utvecklingen för flera stora och spektakulära arter. Mest glädjande är kanske att havsörnen, på bara några få årtionden, har återvänt från utrotningens brant till att åter förekomma med ett livskraftigt bestånd. Under samma tid har sångsvanen tillkommit som häckfågel i landskapet. Trana och gråhäger har likaledes ökat mycket starkt, för att inte tala om grågåsen! Att alla dessa har ökat beror kanske i första hand på minskad förföljelse, men också på att det finns lämpliga miljöer att häcka i.

Det finns givetvis också arter av format som har minskat, t.ex. ejder, tjäder och orre, men det råder inga tvivel om att denna nedgång är av jämförelsevis mindre omfattning. Faktum är att om vi ser till den totala biomassan häckande fåglar i Uppland, d.v.s. den sammanlagda vikten av alla häckande par av samtliga arter, är den i dagsläget säkerligen större än vad den var för några årtionden sedan. Detta trots att antalet häckande par, totalt sett, är avsevärt mycket mindre idag. Betänk att en grågås, i vikt, motsvarar i storleksordningen 100 sånglärkor!

I vilken omfattning flera av ovan nämnda arter har ökat i Uppland vet vi mycket tack vare upprepade inventeringar och till denna kategori hör även storlommen. Arten är förhållandevis lätt att inventera och en väl genomförd inventering ger en bra uppfattning om det häckande beståndets storlek. I stort

sett heltäckande inventeringar har tidigare genomförts i rapportområdet 1985 och 1996. Eftersom det hade passerat tio år sedan den föregående inventeringen beslutade riksrådet i Uppland att genomföra en ny under 2006.

Det finns flera skäl till att ha återkommande inventeringar av en art som storlom. Det viktigaste är kanske att den, eftersom den uteslutande lever av fisk, är en indikator på tillståndet i våra sjöar. Sjöar är ofta recipienter för allehanda avlopp och med dessa följer också mer eller mindre giftiga kemikalier. Historien har visat att många giftiga ämnen, t.ex. kvicksilver och PCB, ackumuleras i fisk och på så sätt får även storlommen (och människan) dessa i sig. Även nederbörd kan föra med sig giftiga substanser, skapade av människan, som normalt inte finns i naturen. Även om många av dessa svårnedbrytbara ämnen numera är förbjudna att använda, finns de kvar i naturen under lång tid därefter. Därtill tillkommer det fortlöpande nya kemikalier i vår vardag som till slut riskerar att hamna i vattenmiljön. Vi vet ofta inte hur giftiga dessa är och det kan dröja innan vi kommer till full klarhet. Det är därför viktigt att följa upp vad som händer med en art som just storlommen. Börjar den minska kan det vara ett tecken på att nya gifter är i omlopp och de kan även påverka andra levande varelser, inte minst människan.

Inventeringen 2006-07

I motsats till de två föregående inventeringarna gjordes denna gång inga försök att i förväg binda upp inventerare för var och en av alla tänkbara häckningssjöar som finns i rapportområdet. Vår förhoppning var att den publicitet som årets inventering på olika sätt erhöll, i FiU och på hemsidan, skulle vara tillräcklig för att få föreningens medlemmar att delta. Detta var ett stort misstag, det visade

”Storlommen häckar ej så sällsynt här och där öfver hela landet och visar sig om vintern i det öppna vattnet vid kusterna.” (Aurivillius, 1894.) ”Att roende söka komma honom nära lönar sig ej. Det går med en dykand eller en dopping men icke med en lom.” (Rosenberg, 1953.) Foto: Peter Schmidt

intresset var litet. Tack vare en omfattande insats från några få blev många sjöar trots allt inventerade, men det var tyvärr också flera normalt säkra lokaler som aldrig blev besökta. Rrk beslöt därför att förlänga inventeringen till att omfatta även 2007. Inriktningen detta år var att inventera resterande sjöar.

Metodik

Flertalet lokaler kontrollerades under ruvningsperioden, d.v.s. under maj och början av juni, med det var också ett mindre antal som blev besökta först i ett senare skede. I några fall även efter det att eventuellt par borde ha haft unge om häckning förekommit. Indikation på häckning var i första hand ruvande fågel eller par med unge, men även vuxen fågel som besökte sannolik boplats. En lom som skyggt smyger sig undan från lämplig häckningsö har också ansetts som säkerställd häckning. Därtill ansågs vuxen fågel liggande på vattnet utanför lämplig häckningsö (där partnern sannolikt ruvade) tillräckligt som bevis för häckning om sjön sedan tidigare är känd för att hysa häckande storlom. Det har dock genomgående varit så att det varit upp till respektive inventerare att avgöra huruvida häckning har ansetts som säkerställd eller ej.

Resultat

Sammantaget registrerades minst 96–98 par som häckande i totalt 71 sjöar 2006 eller 2007. Därtill fanns det ett häckande par i en numera avslutad grustäkt (!) där täkt tidigare varit tillåten under grundvattenytan. Här har en konstgjord sjö bildats och fisk har planterats in. I övrigt sågs storlom i ytterligare 19 tänkbara häckningssjöar, men här kunde häckning ej med säkerhet konstateras (0–1 par i Appendix). Det innebär att det vid denna inventering registrerades 96–117 häckande par i totalt 91 insjövatten.

I särklass flest häckande par, tretton, hade – som vanligt – Erken i Norrtälje kommun. Denna stora sjö, landskapets näst största, med sina många öar och rikedom på fisk passar storlommen väl och är sedan länge känd för sina många häckande par. Därefter följde Vällen med minst fem par. Även den är stor till ytan och har många öar, men sannolikt är tillgången på fisk inte fullt lika god. Vällen är också reglerad vilket kan innebära problem för häckningsframgången. Efter dessa två följde tre sjöar med vardera tre par; Gisslaren, Norrsjön (Knutby) samt Viren (Rö).

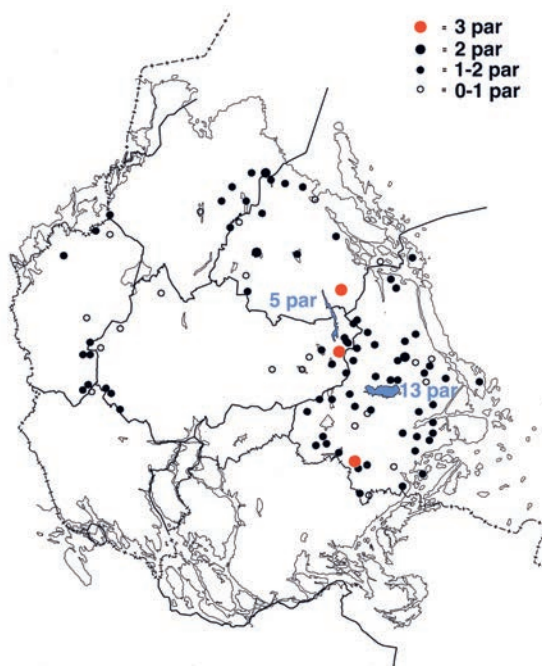
Dessa fem sjöar är alla belägna i den östra delen av rapportområdet (se Karta 1) och det

är för övrigt här som många andra häcknings-sjöar finns. Norrtälje är den kommun som hade i särklass flest häckande par; totalt 59–67 i 51 sjöar. Många par fanns också strax utanför Norrtälje kommun (i nordväst), främst i Vällan, Gisslaren och Norrsjön. I övrigt fanns det vardera en handfull par i andra delar av Östhammar och Uppsala samt i den östra delen av Tierp respektive Heby kommuner. Inga häckande par registrerades vare sig i Älvkarleby, Knivsta eller Enköpings kommuner.

Utöver de sjöar som blev inventerade fanns det sannolikt ytterligare några par, gissningsvis 8–9, i sjöar som tyvärr aldrig blev besökta (uppskattat antal inom parentes i Tabell 1). Flertalet av dessa är belägna i Östhammar kommun vilket än mer stärker bilden av att artens huvudförekomst finns i den östra delen av rapportområdet.

Om vi efter detta försöker oss på att sammanfatta hur många par storlom som sannolikt häckade i rapportområdet 2006–07 stannar det vid i storleksordningen 120 par. Troligen ligger detta antal relativt nära det verkliga, men det finns ett flertal felkällor att ta hänsyn till. En är att det kan ha funnits ytterligare häckande par i sjöar som aldrig blev besökta, men också i inventerade sjöar där de undgått uppmärksamhet. Å andra sidan finns det sannolikt också par som bedömts som häckande, men som inte gjorde det. Detta påverkar dock inte resultatet nämnvärt eftersom det alltid finns par som inte häckar enstaka år. De hävdar dock revir och tillhör således det häckande beståndet. Sammantaget innebär det att det angivna antalet troligen häckande par, 120, sannolikt inte är för högt.

Inventeringen 2006–07 var, som de två tidigare, inriktad på att ta reda på hur många par storlom som häckade i rapportområdets insjöar. Ej heller denna gång gjordes således några försök att inventera hur många par som häckade längs kusten och i skärgården. Det är sedan länge känt att det häckar storlom även i denna miljö, men vi vet också att antalet par är få. Även om arten regelbundet ses

Karta 1. Antal häckande par av storlom i Uppland under åren 2006–2007. I Erken häckar tolv par och i Vällan 5 par.

här under häckningstid är det troligen sällan häckande fåglar. Vid denna inventering konstaterades dock en säkerställd, och lyckad, häckning i innerskärgården i Norrtälje kommun samt två möjliga i Östhammar kommun (Kallrigafjärden och Hargsviken). Det är omöjligt att ge annat än en mycket grov gissning om hur många par som häckar längs kusten, men troligen är det inte fler än en handfull par.

Inga försök gjordes att inventera storlom i vare sig Dalälven eller Mälaren. Vi vet dock att det häckar några par i Dalälven samt troligen också enstaka par i Mälaren. Det innebär att det sammantaget torde häcka i storleksordningen 130 par storlom i Upplands rapportområde 2006–2007.

Vad har hänt?

Vad har då hänt fram till idag jämfört med tidigare inventeringar? I Appendix redovisas en uppskattning av antalet häckande par i res-

Tabell 1. Uppskattat antal häckande par i insjövattnen i Upplands rapportområde fördelat på kommuner med förekomst vid inventeringarna 1985, 1996 samt 2006-07.

	1985	1996	2006-07
Tierp	6	7	8
Heby	6	8	7
Uppsala	25	25	25
Östhammar	12	17	16
Norrtälje	41	51	65
Summa:	90	108	120

pektive kommun vid de tre inventeringstillfällena. Här kan vi se att storlommen har haft en fortsatt positiv utveckling; från 90 par 1985, 108 par 1996 till 120 par 2006-07. Det innebär en ökning med en tredjedel på drygt 20 år vilket får anses som mycket glädjande. Det gäller rapportområdet i sin helhet, men om vi ser på utvecklingen i respektive kommun finns det regionala skillnader. I och för sig har arten sannolikt inte minskat i någon kommun, men det är egentligen bara Norrtälje som står för den positiva trenden. I övriga kommuner har antalet häckande par varit i stort sett oförändrat eller möjligen ökat med något enstaka, eller några få, par.

Vad är det då som gjort att storlommen har ökat så kraftigt, med drygt hälften, i Norrtälje kommun? Det finns inget givet svar på den frågan. Det finns ingenting som tyder på att skillnader i inventeringarnas utförande är orsaken. En likartad metodik har använts vid alla tre inventeringarna. Möjligen har det lagts ned mer möda på dem i Norrtälje, men inte heller detta kan förklara annat än på sin höjd en liten del av skillnaden. Det stora flertalet tänkbara häckningssjöar har blivit inventerade i samtliga kommuner.

Huvudförklaringen till uppgången är att arten har etablerat sig som häckande i sjöar som tidigare inte har haft några revir. Samtidigt är det bara några få sjöar som tidigare

har haft par som nu inte hade det. I några sjöar har antalet häckande par ökat från ett till två eller tre. I Erken, rapportområdets främsta häckningssjö för storlom, ligger dock antalet par kvar på samma nivå som tidigare; 13 par registrerades såväl 1985 som 2006 (10-12 par 1996).

Det är inte bara i typiska storlomssjöar det har skett nyetableringar. Det finns flera exempel på att par har slagit sig ned och börjat häcka i grunda, vassrika sjöar. Det är sjöar som vi tidigare har ansett som mer eller mindre otänkbara för häckande storlom, men av någon anledning har de etablerat sig här. En orsak till detta kan kanske vara att det har börjat bli svårt för nybildade par att hitta lediga revir i klarvattensjöar. Dessa par blir då tvungna att etablera sig i andra, mer otypiska, häckningssjöar. Fördelen med denna typ av sjöar är att det inte torde föreligga någon brist på föda. Det krävs dock att det finns någon lämplig ö eller annan skyddad plats där det går att placera ett bo.

Häckande storlom är känslig för störning under ruvningen, t.ex. människor i båt, och förändringar i vattenståndet. Det finns också exempel på att häckningar har misslyckats som en följd av predation av mink. Detta är realiteter som arten lever med, men det finns ingenting som säger att storlommen är mindre utsatt av det i Norrtälje kommun än i andra delar av rapportområdet.

Framtiden

Även om storlommen i nuläget har en positiv beståndsutveckling finns det all anledning att följa upp vad som händer med arten framöver. Storlommen kommer säkerligen även framgent att drabbas av människans framfart i naturen och UOF har som målsättning att återkomma med nya inventeringar av arten.

Bill Douhan

Rönby

741 94 Knivsta

Bill.Douhan@norrtalje.se

Appendix. Häckande storlom i Upplands rapportområde 1985, 1996 och 2006–07 (Antal inom parentes är antaget antal häckande par i sjö som ej inventerats).

	1985	1996	2006–07	Rapportör
Tierp				
Finnsjön 2007	0	2	≥1	BD
Fälaren	2	1	1	UL, RF, TP
Ingsjön	1	(1)	1	UL, AL
Norra Åsjön 2007	0	2	2	BD
Skälsjön (Lövstabruk) 2007	0	0–1	1	BD
Strömaren	1	0	0–1	KK
Västersjön (Ängskär)	1	0	(0)	
Åkerbysjön	1	1	(1)	
Summa:	6	6–8	6–8	
<i>Storfjärden (del av Dalälven)</i>	?	3	?	
Heby				
Axsjön (N Vittinge)	?	(1)	1	YH
Ekholmssjön	1	1	(1)	
Hallaren 2007	0	2	0	BD
Råksjön	2	1	0–1	SES
Skärsjön	0	1	(1)	
Stensjön	?	?	1	UL
Tenasjön	1	1	1	MT
Toften		0	0–1	UL
Ämsjön	0	1	1	YH
Summa:	4	7–8	4–8	
Uppsala				
Bredsjön	1	0	0	AJ, MJ
Bången	?	?	0–1	SES
Grytsjön 2007	1	1	1	BD
Holmsjön 2007	0	1	0	BD
Hosjön	1	1	1–2	TK, m.fl.
Hålsjön (inkl. del i Enköping)	1	1	1	MT
Kärven	?	?	0–1	TK, KB
Långsjön (Faringe/Knutby)	1	1	0–1	TK
Norrsjön 2007	3	2	3	BD
Rörsjön 2007	1	1	1	BD
Siggeforasjön	0–1	0–1	0–1	MT m.fl.
Skysjön 2007	1	1	1	BD
Skärsjön	1	0–1	0–1	TK, BÅ
Sottern (inkl. del i Norrtälje)	1	1	1	BD, HR
Stennässjön	1	1	1	YH, AJ
Stora Hålsjön	?	1	1	YH
Strandsjön	0	1	1	MT, ÅS
Söder-Giningen	0	1	≥1	BD
Tarmlången	0–1	0	0	YH
Trehörningen	0–1	0	(0)	
Velången	2	1	0–1	LOK
Vällen	8	8	≥5	BD, PU
Örsjön	1	0	(0)	
Summa:	24–27	23–25	18–25	

	1985	1996	2006–07	Rapportör
Östhammar				
Bruksdammen	?	1	(1)	
Dannemorasjön			(0–1)	
Eckarfjärden	1	1	(1)	
Gimo damm	1	2	1	ME m.fl.
Gisslaren	3	3	3	BD
Hamnardammen	?	?	0–1	ZS, MEr
Harvikadammen	1	1	0	ME
Kanikebolssjön	?	1	1	
Löhammarsjön	1	1	0	
Rastsjön (inkl. del i Uppsala)	1	1	1	ME, SM
Stora Agnsjön	?	1	(1)	
Stora Hallsjön	1	1	0	ME
Stordammen	1	1	2	ME
Södra Åsjön 2007	0	2	1	BD
Vikasjön	0–1	0	0–1	RF
Älgsjön 2007	0	1	1	BD
Summa:	10–11	17	10–16	
<i>Galtfjärden (innerskärgård)</i>	?	0–1	(0–1)	
<i>Hargsviken (innerskärgård)</i>	0	1	0–1	TK, KB
<i>Kallrigafjärden</i>	?	?	0–1	HB
Norrtälje				
Alsnaren	0?	0?	0	BD
Andersvedjedjupet	0	0	0	BD, GE
Angarn	1	1	1	JK
Aspdalssjön (inkl. del i Uppsala)	1	1	1	BD
Blåkaren	(0)	(0)	1	TM, JJ, RJ
Boksjön	0	1	1	MB
Bornan	1	1	1	BD
Bosjön	1	1	0	BD
Bredsjön	0	1	1	LL, BD
Djupsjön	0–1	1	0	TL
Erken	13	10–12	13	BD, JK
Fansjön	1	1	1	KS
Fyrnsjön	?	?	1	BD
Gavel-Långsjön	3	2	1	HR, BD
Gillfjärden	?	?	1	BD, MB
Gisen	1	0	0	KS
Grytsjön	?	?	1	BD
Gunnsjön			0–1	BD
Hansjön	0	0	1	TL
Holmsjön (Frötuna)	1	1	1	BD
Hållvasteby f.d. grustäkt	-	-	1	BD m.fl.
Hörnan	?	?	1	BD
Kornan	(1)	1	1	HR, UB
Kullbo-Insjön	1	0	1	gm BD
Kyrksjön (Frötuna)	0	1	1–2	BG
Lilla Gransjön	1	0–1	0–1	BD
Limmaren	0	1	1	BD
Lingonsjön	1	1	1	BD
Liss-Norrsjön	0	1	1	KS
Långtögen	?	1	0	BD
Marsjön	?	0	0	UL, BD
Masugnssjön	?	1	1	gm TM
Metsjön	0	1	1	BD
Norrsjön (Stabby, Söderby-Karl)	0–1	1	0	LL
Norrsjön (Älvdalen, Söderby-Karl)	?	?	0–1	LL

	1985	1996	2006–07	Rapportör
Norsjön	0	0	0	LL
Närdingen	?	?	1	TL m.fl.
Pottåkerssjön	1	1	1	BD
Rumsättrasjön	0?	0?	0–1	BL, CL
Rådasjön	0	0	1	LL, BD
Rösjön (Söderby-Karl/Väddö)	?	?	0–1	LL
Sidfjärden 2007	0	1	0	BD
Skogsviken	0	1	1	LEB
Sparren (Norrtäljedelen)	0	1	1	BD
Stor-Mårdsjön	1	1	1	KS
Storsjön (VNV Gillberga, Edebo)	1	0	0	MB
Storsjön (SV Gillberga, Edebo)	0	1	1	BD
Storsjön (Länna/Riala)	1	1	0	JK
Storsjön (Okvista, Riala)	1	1	1	BD
Storträsket (Singö)	1	1	1	NA, JE
Storträsket (Frötuna)	1	1	1	LEB
Ströjan	1	1	2	BD
Tomtsjön	1	1	1	BD
Trehörningen (Edsbro)	0	0	1	BD, HR
Trehörningen (Lohärad)	?	?	0–1	BD
Träsket, Yxlan 2007	0?	0?	0	BD
Ubby-Långsjön	?	?	1	HR, BD
Uttran	1	1	1	BD
Viren (Beateberg)	1	1	3	JK
Vågsjön	0–1	0	1	BD
Ålkistsjön	0	1	1	BD
Ålggreten	1	1	1	BD, ULL
Åltsjön	0	1	1	BD
Ösmaren	1	0–1	0–1	GE, JE
Summa:	39–43	47–51	59–67	
Innerskärgård vid Spillersboda			1	BD, JW
Enköping – Håbo				
Mörtsjön (Österunda)	?	?	0–1	RL
Summa:	?	2	0–1	
<i>Ekolsundsviken (Mälaren)</i>	?	2	?	
Summa totalt hela Uppland	83–91	106–116	97–132	
Inventerare/Rapportör:				
GA = Gustav Asplund, HA = Håkan Andersson, NA = Nils Andersson, HB = Henrik Berg, KB = Keith Bennett, LEB = Lars-Erik Berg, MB = Magnus Bladlund, UB = Ulf Broander, BD = Bill Douhan, GE = Gabriel Ekman, JE = Joakim Ekman, ME = Mats Edholm, Mer = Mats Ericson, RE = Rolf Eklöf, RF = Ronny Fredriksson, AG = Anna Graan, BG = Bo Granberg, LG = Lars Gustavsson, MG = Mats Gothnier, UG = Ulf Gärdenfors, RH = Ragnar Hall, YH = Yngve Hareland, AJ = Anders Jansson, JJ = Joakim Johansson, MJ = Mattis Jansson, RJ = Rune Johansson, JK = Jonas Karlsson, JW = Johan Westerlund, KK = Kenth Kärsrud, LOK = Lars-Olof Karlsson, TK = Tomas Kjelsson, AL = Arvid Löf, BL = Bosse Lidén, CL = Carola Lidén, LL = Lennart Larsson, RL = Ragnar Lagerkvist, TL = Thomas Larsson, UL = Ulrik Lötberg, ULL = Ulf Linell, SM = Stephen Manktelow, TM = Tony Mattsson, TP = Thomas Pless, HR = Helge Röttorp, JS = Johan Södercrantz, KS = Kristoffer Stighäll, SES = Ruben Sven Eric Swanqvist, ZS = Zacke Svensson, ÅS = Åsa Sandberg, MT = Martin Tjernberg, SW = Sven Wijk, WD = Wilhelm Dietrichson och BÅ = Benny Åhr.				